

דף הרחבות לנושא –

מאבות מלאכות שבת (שיעור 9)

מלאכות בורר

יחידה מספר 59

❖ **ראיות שמלאכת בורר שייכת גם בחפצים שאינם אוכל**

הגמרא מדגימה את יישומן של אבות המלאכה בהקשרים שונים. דוגמא אחת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד ב

אמר רבא: האי מאן דעבד חביתא - חייב משום שבע חטאות, תנורא - חייב משום שמונה חטאות. אמר אביי: האי מאן דעבד חלתא - חייב אחת עשרה חטאות

רש"י מסכת שבת דף עד עמוד ב

חביתא - של חרס.

שבע חטאות - טוחן הרגבים ושוחקן הדק - הוי טוחן, ובורר הצרורות הגסות מתוכן - הרי שתיים, ומרקידן בנפה ומגבל הטיט - דהיינו לש, וממרח הטיט כשעושה הגולם שיהא חלק - הרי ממחק, ומבעיר את האור בכבשן ומצרפו בתוכו - הרי מבשל, חיובא דחופר ליכא, דאינו צריך אלא לעפרה.

תנור חייב שמנה - דלאחר שצרפו בכבשן הוא טח עליו טפילה שיהא עב וחומו מתקיים, והוא גמר מלאכתו, ואמרינן לקמן (שבת עה, ב): כל מידי דהוי גמר מלאכה - חייב משום מכה בפטיש, אבל גבי חבית ליכא משום מכה בפטיש, דמאליה נגמרה מלאכתו בתנור.

חלתא - כוורת של קנים.

חייב אחת עשרה - זומר הקנים והוא צריך להם - חייב משום קוצר ומשום נוטע, אספס יחד - הרי זה מעמר, בירב יפות - הרי זה בורר, החליקן - הרי זה ממחק, עשאן דקות מאחת שתיים או שלש - הרי זה טוחן, חתכן במדה - הרי זה מחתך, הסיך השתי - הרי זה מיסך, ארג אחת למעלה ואחת למטה כדי להעמידו - הרי עושה שתי בתי נירין, ארג - הרי זה אורג, חתך לאחר אריגתה כדי להשוותם - הרי זה מכה בפטיש, כדאמרינן לקמן /שבת/ [עה, ב]: האי מאן דשקיל אקופי מגלימי - חייב משום מכה בפטיש, הרי אחת עשרה

במקרה הראשון, מדובר על ברירת רגבי עפר. במקרה השני, על ברירת קנים. שניהם אינם אוכל.

בהקשר של מלאכת בורר המילה "אוכל" משמשת בשתי משמעויות – דבר שאוכלים, והחלק הרצוי מתוך תערובת (ההיפך מפסולת).

תוספות גורסים בסוגייתנו "שני מיני אוכלין". הט"ז מתלבט מדוע בעלי התוספות הדגישו את שינוי הגרסה. מדוע משמעותי שהמילה "אוכלין" תופיע במשפט?

ט"ז אורח חיים סימן שיט ס"ק יב

כתבו התוספות: "היו לפנינו ב' מיני אוכלים גרסינן" כו' עכ"ל. ונראה לכאורה דרצונם לומר דאין שייך ברירה אלא במידי דאוכל, אבל בשאר דברים, כגון לברור כלי מתוך כלים, אין שייך בזה איסור ברירה... אלא דאיתא בגמרא אחר כך שם: אמר רבא: האי מאן דעביד חביתא חייב משום ז' חטאות, וחשיב רש"י בורר בינייהו, דהיינו בורר הצרורות הגסות מתוכן כו'. ואם כן צריך לומר, הא דכתבו התוספות "מיני אוכלין גרסינן", לרבותא דאפילו באוכל מתוך אוכל אמרינן דהנשאר הוה פסולת

הט"ז דוחה את האפשרות ש"מיני אוכלין" בא למעט עצמים שלא נועדו לאכילה. הוא מסיק שהכוונה היא להדגיש שיש ברירה גם בשני מינים רצויים (כפי שמפורט בשיעור). וכך מוכרע בפי רוב ככל הפוסקים –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שיט סעיף ח

כשם שיש איסור ברירה באוכלין כך ישנו בשאר דברים המעורבים עם הפסולת שלהם או שהם ב' מינים מעורבים כגון אם היו לפנינו ב' מיני כלים מעורבים ורוצה לברור מין אחד מחבירו כדי להשתמש בו הרי מין זה חשוב כאוכל והשני חשוב כפסולת וצריך לברור האוכל מתוך הפסולת ולא להפך אעפ"י שאחד מהם גדול מחבירו וניכר בפני עצמו וגם צריך שיברור כדי להשתמש בו לאלתר כמ"ש בשני מיני אוכלין

משנה ברורה סימן שיט ס"ק טו

כתבו האחרונים דה"ה בכל דבר כשהם שני מינים כגון כלים ובגדים שייך ברירה וע"כ צריך לברור זה המין שרוצה ליטול עכשיו והשאר ישארו על מקומם ולא להיפוך

הט"ז (ובעקבותיו המשנה ברורה) פוסקים שיש איסור בורר גם בכלים ובגדים. שו"ע הרב הלך בדרכו, ומכך הסיק שגם אם הכלים ניכרים, הם נחשבים לתערובת לעניין מלאכת בורר. בהמשך השיעור אנו למדים את דברי ערוך השולחן, החולק על כך מפורשות, ואת דברי האור שמח, המגדיר תערובת רק כדברים המשמשים יחדיו. האם הם חולקים על הט"ז?

אור שמח הלכות שבת פרק ח הלכה יא

כתב הט"ז סימן שי"ט ס"ק י"ב, בדברי התוספות נראה דדוקא באוכלים הוי בורר, ולא כלים, והביא דברי רש"י, וממה שפלטה קולמוסו "כלים" הביאו המחברים הבאים אחריו דגם בכלי איכא בורר, וטעו בזה, דבמלאכת בורר צריך שיהא בלול, ואין זה לא בכלים ולא בבגדים, אלא שמאכל לאו דווקא

כלומר, ניסוחו של הט"ז "כלים" מתכוונת לשלול את האוכל, במובן של חומר המיועד לאכילה. אך אם מדובר בכלים שלמים וניכרים, גם הט"ז מודה שאין בכך איסור ברירה. המהר"י עייאש מתווכח עם הט"ז. הציץ אליעזר והרב עובדיה מעירים, כל אחד בספרו, שהויכוח אינו על חידושו המרכזי של הט"ז, האומר שמלאכת ברירה היא גם בחפצים שאינם מיועדים לאכילה, אלא רק על הניסוח של המילה "כלי", ממנה משמע שיש איסור ברירה גם בחפצים הניכרים זה מזה –

שו"ת יביע אומר חלק ה - אורח חיים סימן לא

אף הט"ז שכתב שיש דין ברירה בכלים, היינו בכלים קטנים ושונים זה לזה, שצריכים שימת עין להבחין ביניהם. (וה"ה בבגדים וספרים השונים זל"ז אם אינם מין אחד). וכבר ראיתי להגאון מהר"י עייאש במטה יהודה (ס"ס שיט), שכי' לדחות ד' הט"ז בזה, שבשני מיני כלים כגון לברור קיתונות מן הצלוחיות, מה ברירה שייכא בזה, והרי כל אחד עומד בפני עצמו, ולא דמי לבי' מיני אוכלין דשייכא בהו תערובת. וזה פשוט בס"ד. ע"כ. ולפי האמור י"ל שגם הט"ז יודה בניכרים ונפרדים בפ"ע, ולא דיבר אלא בכלים קטנים ששונים זל"ז כדמותן בצלמן

שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן לה

מדבהוה אמינא מזכיר הט"ז לדוגמא לשאר דברים כגון לברור כלי מתוך כלים ומסיק דיש איסור בורר גם בשאר דברים, הוציאו כמעט כל הבאים אחריו ללמוד מתוך דבריו דדעתו שיש איסור בורר גם בברירת כלי מתוך כלים, וכן ה"ה בבגד מתוך בגדים, ופסקו כמותו.

... המהר"י עייאש בספרו מטה יהודה על אורח חיים כן כותב להשיג על דברי הט"ז בזה, וכותב דמה שהעלה הט"ז דשייכא ברירה בכלי מתוך כלי ... אינו נראה לעני"ד, דהתם שאני דהוי פסולת גמור שמשליך לגמרי הגסות, אבל בי' מיני כלים לברור דרך משל הקיתונות מן הצלוחיות וכיוצא מה ברירה שייכא כאן הואיל וכל אי' עומד לעצמו, ולא דמי לבי' מיני אוכלין דשייכא בהו תערובת, וזה נראה פשוט בס"ד עכ"ל.

וכד דייקנין אנו למדים מדברי המהר"י עייאש ז"ל שבעצם מודה להט"ז ששייך איסור בורר גם בשאר דברים, אבל אימתי? בשעה שישנו בתערובת פסולת גמור, שבוררו ומשליכו לגמרי, דומיא דההיא דצרורות שמשליך לגמרי הגסות, דבאינו משליך לגמרי צריכים אזי ללמוד זה מברירה דבי' מיני אוכלין, ובאשר בי' הדברים גם יחד ליכא בכלים, ליכא בכאן פסולת גמור שמשליכו לגמרי, וגם כל אי' עומד לעצמו, לכן ס"ל להמהר"י עייאש דליכא בכל כגון דא איסור בורר.

ולמעשה אין הוכחה ברורה על איזה כלים כיוון הט"ז כשלעצמו, כאשר הזכיר בדבריו כדוגמא לברירה בשאר דברים, ובאיזה דוגמא של תערובות בזה. ויתכן שעל כגון תערובות כלים בכלים של כגון קערות וצלחות וכוסות וכדומה שכל אי' ניכר בעליל בפ"ע גם הוא יודה שליכא בזה איסור ברירה. ומשום כך אולי דקדק שלא להזכיר בדבריו גם בגדים מפני שנכרים כל אי' בעצמו ולא שייך בהו על כן איסור ברירה

❖ האם לפי הירושלמי יש הבדל בין זורה, בורר ומרקד?

אגלי טל מלאכת זורה סעיף קטן א אות א

וראיתי להקדים בכאן הקדמה כוללת אשר תפיץ אור בהיר על שלושת מלאכות הללו, ושמור כל אלו הדברים בלבבך

....

הנה בירושלמי פרק כלל גדול – "רקק והפריחתו הרוח – חייב משום זורה". עוד בירושלמי שם – אמר רב יודן – יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב. היאך עבידא? היה יושב על גבי כרי וברר צרורות – אינו מתחייב. נטל מתוך ידו וברר כגרוגרת – חייב. עוד בירושלמי שם – הבורר אוכלין מתוך אוכלין – חזקיה אמר חייב, רבי יוחנן אמר פטור. מתניתא פליגא על חזקיה, בורר ואוכל, בורר ומניח על השולחן! תפטר שהיו אורחים אוכלים ראשונה ראשונה. והתנאי – ובלבד שלא יבור את כל המין. הפוסקים השמיטו את לגי המימרות האלה דירושלמי ... וזה צריך טעם.

שם אות ד

וליישב כל זה נראה, הנה בירושלמי הני"ל דרקק והפריחתו הרוח חייב משום זורה, מבואר דמלאכת זורה הוא מה שמפזר לרוח ... הרי שמלאכת זורה הוא מה שמתפזר לרוח, לא מה שמבדיל הפסולת מתוך האוכל. וזה אינו לפי גמרא דידן ... דאמר זורה בורר ומרקד הן תלת דדמיין להדדי, הרי שגם מלאכת זורה משום שמפריש הפסולת מהאוכל. אך הטעם הירושלמי ... דאזיל לטעמיה ... דיושב על גבי כרי ובורר צרורות כל היום אינו מתחייב, דכל זמן שלא בירר כל הפסולת, לא חשוב ברירה. אם כן, כיוון שאחר מלאכת זורה, לברר המוץ, עוד נשאר צרורות אשר אינם מסתלקים רק על ידי מלאכת בורר, נמצא שבשעת הזרייה לא הוברר כל הפסולת, ואינו כעין בורר או מרקד (כאן הוא מסביר שהבורר מפיק את התבואה שאיתה עובדים. אמנם יש בה קליפות של הגרעינים, אבל אלו הגרעינים, ככה טוחנים. המרקד מוציא את הקמח הראוי לעבודה. לעומת שני אלה, הזורה מוציא את הרוב המוחלט של המוץ, ולאחר מכאן נותרת תערובת אותה צריך לברור. מכך ניכר הבדל מהותי בין הבורר והמרקד לעומת הזורה. לכן הירושלמי מסיקים שעצם השימוש ברוח לפזר את מה שרוצה לפזר, זו מלאכת הזרייה, לעומת הברירה והריקוד, המפיקים תוצר נקי לחלוטין. ראייה לכך – לפי הירושלמי, אין חיוב על בורר אם התוצר אינו נקי לחלוטין. לכן היושב על הכרי מוציא צרורות פטור, כל עוד יש עוד צרורות בכרי).

ובגמרא דידן על כרחך סבירא להו דאף שאינו מסלק את כל הפסולת חשוב בורר, על כן קאמר דזורה בורר ומרקד דמיין להדדי. ומוכח דלית לגמרא דידן הא דרב יודן, דבורר צרורות מכרי כל היום ולא בירר כולו פטור, וכן רקק והפריחתו הרוח אין עניין כלל לזורה. על כן השמיטו הפוסקים שני המימרות האלה.

בהמשך האגלי טל מציע שהבבלי והירושלמי חולקים במחלוקת בעל המאור והרמב"ן. לפי בעל המאור, הסובר שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה, המלאכה נעשית בפסולת. כל מעט פסולת שמוציא כלולה במלאכה. זו דעת הבבלי. הירושלמי סוברים כדעת הרמב"ן, שהמלאכה היא בחלק המתקוק. לכן, אם הוא לא לגמרי מתקוק, לא נעשתה המלאכה.

אך הוא דוחה את הטענה הזאת, ואומר שגם הבבלי יכולים להסתדר עם דברי הרמב"ן –

שם אות ו

גם הרמב"ן סובר זורה ובורר המלאכה היא בפסולת. אלא דמכל מקום חשוב צריך לגופה אף שהמלאכה היא בפסולת והתיקון הוא בכרי, דומיא דנוטל ציפורניים ושיער, והתיקון הוא באדם, חשוב צריך לגופה

❖ כיצד משערים שיעור גרוגרת לעניין ברירה?

בהרחבה הקודמת הובאו דברי האגלי טל, העוסק בדברי רב יודן –

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שבת פרק ז הלכה ב

הבורר. אמר רבי יודן יש שהוא בורר צרורות כל היום ואינו מתחייב. יש שהוא נוטל כגרוגרת ומיד מתחייב. היך עבידא היה יושב על גבי כרי וברר צרורות כל היום אינו מתחייב. נטל לתוך ידו כגרוגרת וברר חייב

בהרחבה הקודמת התמקדנו בשאלה אם יש איסור מלאכה בברירה של חלק מהפסולת, כאשר פסולת נותרת בתערובת. בהרחבה זו אנו מתמקדים בשיעור שרב יודן מזכיר.

רבי יודן אומר שאם הפריד גרוגרת וברר את כל הפסולת ממנה – חייב. כך פוסק הרמב"ם –

רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה יא

הזורה או הבורר כגרוגרת חייב

מפשט לשון הירושלמי נשמע שהאדם מפריד גרוגרת של תערובת, ומפריד ממנה את הפסולת. מצד שני, יתכן וכוונת הירושלמי היא שהאדם לוקח גרוגרת של תבואה, ובתוך גרוגרת זו מעורב פסולת (כך שלמעשה האדם מחזיק בידו נפח של מעבר לגרוגרת), ובורר את גרוגרת התבואה מתוכה.

מנחת חינוך פרשת יתרו מצוה לב

והנה במלאכה זו וגם בבורר ומרקד כ' הר"מ שיעור כגרוגרת ולא נתבאר שם אם די שיש בין הכל, האוכל והפסולת כגרוגרת, או אפשר צריך שישאר אחר הוצאת הפסולת כגרוגרת. וכן מסתבר, כיון דבאוכלין הוא חשוב כגרוגרת, אם כן האוכל בעצמו צריך להיות כגרוגרת

נשמע שהמנחת חינוך סובר כרמב"ן. הגרוגרת היא גרוגרת נקייה של תבואה. זאת מכיוון שמלאכת הברירה נבחנת לפי התוצר. לעומת זאת, מסתבר שלפי בעל המאור פעולת הברירה נבחנת לפי התערובת, ולא לפי התוצר. לשיטתו יתכן והיה סובר כאפשרות הראשונה.

❖ ברירת מין מתוך עצמו?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיז עמוד ב

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: יום הכפורים שחל להיות בשבת - מותר בקניבת ירק. הראשונים חלקו בשאלה מהי קניבת ירק.

רמב"ם הלכות שביתת עשור פרק א הלכה ג

ומותר לקנב את הירק ביום הכפורים מן המנחה ולמעלה, ומהו הקינוב? שיסיר את העלים המעופשות ויקצץ השאר ויתקן אותו לאכילה

מגיד משנה הלכות שביתת עשור פרק א הלכה ג

והקשו על פירושם, דאי להסיר העלים הרעים, היינו בורר, והיינו מלאכה גמורה! ויש לי לתרץ לדעתם דלא מקרי בורר אלא מתוך פסולת גמור, או מין אוכל ממין אוכל אחר, כנזכר פ"ח מהלכות שבת אבל זה הכל מין אוכל אחד, ואין העלין האלו פסולת גמור, ולא ראויין להקרא פסולת, ואפשר שראויין לאכילה על ידי הדחק. וכיוון שכן, אין בזה אלא משום שבות בשבת, והותר ביום הכיפורים

הקשו על פירוש הרמב"ם – כיצד מתירים איסור דאורייתא של בורר ביום הכיפורים? המגיד משנה מיישב שמכיוון שזהו מין אחד, אין כאן ברירה. בהמשך הוא מחדד שיתכן שהטעם לכך הוא מפני שמדובר בעלים הראויים לאכילה בדוחק. כלומר, עלים מעופשים ממש הם פסולת, למרות שהם מאותו המין. אך אם יש עלים ראויים יותר ופחות לאכילה, והם מאותו המין, אסור לברור אותם. הט"ז נוקט בהיפך הגמור. תרומת הדשן פוסק שאם יש שני מיני דגים יש איסור לברור את המין שאינו מעוניין בו. הט"ז מתייחס לכך –

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שיט ס"ק ב

גדולות מתוך קטנות. דבתרומת הדשן סימן נ"ז כ' שאין איסור ברירה אלא בב' מינים דבגמרא איתא היו ב' מינים לפניו ודוקא ב' מינים דנקט דכל היכא דאיכא למימר דוקא לא אמרי' לאו דוקא ותמוה לע"ד, דלפי הנראה לרבנותא נקט ב' מינים, דבא' פשיטא ששייך ברירה במה שרוצה להניח, אלא אפילו ב' מינים, דכבר ניכר ומופרש כל א' מחבירו, ואין שייך בזה עירוב, אפילו הכי לא יברור, ותו דבאוכל המעורב עם פסולת הוא במין אחד והוא הדין אם אין שם פסולת, רק שרוצה להניח קצת ממנו, מקרי אותו השיור 'פסולת' כמושכתב הטור בסמוך בב' מינים, והוא הדין בזה, דמאי שנא?

הט"ז טוען שתי טענות – א. שני מיני דגים, שניכר שהם שני מינים, אינם ממש תערובת. חידושו של התרומת הדשן היא שלדין בורר זה נחשב תערובת. אך מין אחד, שבהתבוננות שטחית קשה להבחין בכך שיש עדיפות של חלק מהחתיכות על פני האחרות, דאי שיש איסור בורר! ב. אוכל ופסולת אינם נמדדים לפי מדד אובייקטיבי. אם האדם מעדיף חתיכות מסוימות על פני אחרות, דאי שיש בבירתן איסור בורר! הטענה הראשונה דומה מאוד ליסודם של האור שמח וערוך השולחן. חתיכות שונות זו מזו, וניכרות, ברורות מאליהן – כבר רואים איזו חתיכה היא איזו. חתיכות דומות מאוד, שקשה יותר לזהות הבדל ביניהן, ברירתן חמורה יותר.

מסתבר שגם מבחינת המדד הסובייקטיבי שהט"ז מציג, צריך לעמוד מאחוריו איזה הגיון פנימי אובייקטיבי. אם מונחות חתיכות די זהות, ואף על פי כן האדם בורר לעצמו חתיכה מסוימת, שקשה להבין מדוע בחר דווקא בחתיכה זו, מסתבר שלא יהיה בכך איסור בורר, גם לפי הט"ז. למעשה הט"ז מכריע –

כיון דיש כאן חשש איסור דאורייתא יש להחמיר אפילו במין אחד, ולא יברור אפילו במין אחד, ואפילו גדולות מתוך קטנות, רק מה שהוא רוצה לאכול עתה, או שייקח סתם מן הבא בידו להניח לסעודה אחרת לא בדרך ברירה כנלע"ד ערוך השולחן דוחה את דברי הט"ז לאור הירושלמי שלמדנו בשיעור!

ערוך השולחן אורח חיים סימן שיט סעיף ו

חיובא דברירה ... דווקא בשני מינים אבל במין אחד לברור הגדולים מן הקטנים או להיפך או שחורים מן לבנים וכה"ג לא מקרי ברירה וז"ל הירושלמי בירר אוכלים מתוך אוכלים חזקיה אמר חייב וכו' על דעתיה דחזקיה אפילו עיגולים מן גו עיגולין אפילו רמונים מן גו רמונים או כיני אפילו בני נש מגו בני נש עכ"ל וה"פ ששואל אם על דעתו דחזקיה אסור נמי במין אחד לברור זה מזה ודחי לה או כיני אפילו בני נש וכו' כלומר דא"כ תאמר גם כשיברור בני אדם מן בני אדם תאמר שיש בזה ברירה בתמיה והפליג לדחות דבר זה וראיתי לאחד מן הגדולים שכתב דגם במין אחד שייך ברירה [ט"ז סק"ב] ודברים תמוהים הם

למעשה המשנה ברורה דוחה את דברי הט"ז, ואומר שיש ברירה במין אחד רק אם ישנה הבחנה אובייקטיבית ביניהם –

משנה ברורה סימן שיט ס"ק טו

לא מקרי ברירה - אם לא שקצת מהם אינם טובים כ"כ כמו חתיכות האחרים כגון שנקדחו מכח הבישול איזה חתיכות דגים ורוצה לברור אותן שלא נקדחו או שאיזה חתיכות דגים הוי מדג חי ואיזה מדג מת ורוצה לברור אלו מאלו בכל זה אפילו במין אחד שייך ברירה וצריך לברור זה שרוצה לאכול עכשיו ודמי ממש לעלין מעופשין

❖ המשך הדיון של הציץ אליעזר בדברי המשנה ברורה

בשל חשיבותו של החפץ חיים, ובייחוד בפסיקותיו בספרו העצום "משנה ברורה", הציץ אליעזר האריך לדון בדבריו. בשיעור התייחסותו לדבריו הובאה בקצרה. כאן דבריו יובאו באריכותם.

שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סימן לה אות ד

הרב המעורר (שהעיר שיש להפסיק להוציא את ספר הנביא מבין הספרים) הסתמך על הנפקק במשנה ברורה בסי' שיי"ט סקי"ד, שכותב: כתבו האחרונים דהוא הדין בכל דבר כשהם שני מינים כגון כלים ובגדים שייך ברירה, ועל כן צריך לברור זה המין שרוצה ליטול עכשיו, והשאר ישארו על מקומם ולא להיפוך, עד כאן דבריו. ואמר ללמוד מזה דהוא הדין גם בספרים, ומכיוון שבנידוננו אי אפשר לעשות בכזאת, כי עומדים מעורבים וצריכים להוציא אחרים ולחפש למצוא הספר הדרוש, לכן אסור לעשות זאת.

ולדעתי כד דייקנין חזינן שהבעל משנה ברורה ז"ל לא קבע כלל מסמרים בזאת ההלכה, ואדרבה הביע דעתו להיפך. ראשית, המשנה ברורה שם ממשיך וכותב, דאפשר דאם תלויים כמה בגדים על הכותל, ומחפש אחר בגדו שרוצה עכשו ללבושו, ומוכרח לסלק מתחילה כל שאר הבגדים, לא הוי בכלל בורר. והא הרי בנידוננו הוא גם כן בכזאת, שמחפשים אחר הנביא שרוצים עכשו לקרות בו, ומוכרחים לסלק מתחילה כל שאר ספרי הנביאים. ואם כן אין זה בכלל בורר.

שנית, המשנה ברורה בסוף דבריו בזה מציין לעיין מה שכתב בזה בביאור הלכה. וביאור הלכה יוצא לנו דעתו מבוררת בטעמא ובסברא שאין על כגון נידוננו איסור בורר. דהנה בתחילה כותב שם לדחות טענת הישועות יעקב דבורר אוכל מתוך אוכל הוה מלאכה שאינה צריכה לגופה, ומוכיח דגם בשני מיני מאכלים המעורבים מתייפה כל מין על ידי ברירת חברו ממנו, ועל כן מיקרי מלאכה הצריכה לגופה. אולם לאחר מיכן מוסיף על זה וכותב, דאולם, רק כל זה לא שייך כי אם כשהמינין מעורבין יחד, כל מין בחבירו, ונתקן המין על ידי ברירת חברו ממנו, מה שאין כן כשמונח בקערה מין אחד על מין שלמטה ממנו, ומסלק להמין שלמעלה כדי להגיע למין שלמטה ממנו, לא שייך בזה תיקון שיהא נקרא מלאכה שצריכה לגופה. ועוד מוסיף הביאור הלכה וכותב, דיותר נראה דאפילו איסור דרבנן לא שייך בזה, וגם אפילו למאן דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב גם כן יהיה מותר בזה וכדמשמע לשון הרמב"ם והשו"ע דקאמר היו לפניו וכו' מעורבים, משמע אבל אינם מעורבים לא שייך שם בורר במה שמסלק מין אחד מחבירו, ואפילו אם תרצה לדחוק ולומר דבמה שאינו מסודר כל מין בפני עצמו הוא בכלל מעורבין ושייך בזה שם ברירה, מכל מקום נראה דאין להחמיר בזה רק כשמסלקו מלמעלה ודעתו בברירתו כדי להניחו לאחר זה, דאז אם הוא בכלל ברירה נוכל לומר דמקרי מלאכה, וגם מלאכה הצריכה לגופה, כיוון דבהסרתו מכינו לאחר כך, לא שנא אם מכינו על יום זה או על יום אחר, אבל אם אינו חושב אודתו כלל, רק שרוצה להסירו כדי להגיע למין שלמטה ממנו, זה לא הוה בכלל בורר כלל ... שאינו מתניפה המין שלמטה ע"ז ורק משום עצם הברירה שבורר כל מין מחבירו וזה לא שייך בזה ... ואין להחמיר בזה, דהתרומת הדשן גופא מצדד מתחילה להקל אפילו כשנתערבו יחד היטב, והוא רוצה לברור כדי להניחו לאחר זמן, ומשום דלא שייך שם בורר היכא דכל מין ניכר בפני עצמו, ולא החמיר בזה לבסוף, רק מטעם חשש חיוב, וכיוון דביררנו בענייננו דלית בזה חיובא בכל גוונא, נראה דאין להחמיר בדבר, ע"כ.

הרי שפתי כהן (הבעל המשנה ברורה) ברור מללו בביאור ההלכה, דסבירא ליה בהאי דינא דאיסור בורר, דמעיקרא דדינא לא שייך איסור בורר כי אם כשהמינין מעורבין יחד, שבאופן זה נתקן המין על ידי ברירת חברו, ובלי זה אפילו איסור דרבנן ליכא מפני דכשאינם מעורבים לא שייך שם בורר במה שמסלק מין אחד מחבירו. וזהו בדיוק כדעת הגאון האור שמח הנ"ל, ובורר איפוא דסבירא ליה דלפי זה לא שייך שם בורר לא בכלים בצלחות וקערות וכדומה,

ולא בבגדים, וקל וחומר גם לא בספרים. ורק לאחר מיכן נתן הבעל משנה ברורה מקום להחמיר בזה על כל פנים, בהיות ויש מקום לידחק ולומר דבמה שאינו מסודר כל מין בפני עצמו הוה זה בכלל מעורבין ושייך בזה שם ברירה, ומכח זה נתן כנראה מקום במשנה ברורה הנ"ל לדעת האחרונים הסוברים דהוא הדין בכל דבר כשהם שני מינים, כגון כלים ובגדים שייך ברירה, אבל גם הגביל את המקום לחומרא ובירר שיש לה מקום רק כשמסלקו מלמעלה ודעתו בברירתו כדי להניחו לאחר זמן וכו'. אבל אם אינו חושב אודותו כלל, רק שרוצה להסירו כדי להגיע למין שלמטה ממנו, זה לא הוי בורר כלל, ואין גם מקום להחמיר בזה, וכפי הנראה על כך בנוי יסוד התירו במשנה ברורה במה שמוסיף וכותב אחרי הביאו דברי האחרונים, דמכל מקום אפשר דאם תלויים כמה בגדים על הכותל ומחפש אחר בגדו שרוצה עכשיו ללבוש, ומוכרח לסלק מתחילה כל שאר הבגדים, לא הוה בכלל בורר וכו', והיינו בהיות דאינו חושב על אודותם כלל, וברצונו להסירם רק בכדי להגיע ולמצוא בגדו שמחפש עכשיו ללבושו וכו', ואם כן הוא הדין גם בספרים, ובנידונו. וכנ"ל.

ומה שהמשנה ברורה כותב על כך בלשון "ואפשר" ולא כתב ההיתר בזה בלשון החלטי, נראה לכאורה מפני שפקפק, דאולי בכי האי גוונא, הגם שאינו חושב אודתם, בכל זאת נקרא זה עדנה כן, שדעתו בברירתו כדי להניחם לאחר זמן, בהיות ולמעשה הא נצרך להבגדים שמסיר לאחר זמן, ולכן יתכן שזה אולי כן נקרא שבהסרתו מכינו לאחר כך, דהא כפי שכותב בביאור הלכה שם, לא שנא בזה אם מכינו על יום זה או על יום אחר. ולכן המשנה ברורה ברוב צדקתו לא פסק ההלכה בזה בסכינא חריפא והשאיר מקום להרוצה להחמיר.

❖ **ביאור הרב עובדיה למהות היתר "דרך אכילה"**

בהרחבה הראשונה עסקנו בברירת דברים שאינם אוכל. שם עסקנו ביצירת "חלתא". בדברי רש"י יש פרט מפתיע –

רש"י מסכת שבת דף עד עמוד ב

חייב אחת עשרה - זומר הקנים והוא צריך להם - חייב משום קוצר ומשום נוטע, אספס יחד - הרי זה מעמר, בירר יפות - הרי זה בורר

רש"י כותב שברירת היפות הוא איסור בורר. אך לכאורה איסור בורר הוא רק בברירת הפסולת, לא בברירת היפות!
התפארת ישראל מסיק מכך מסקנה קיצונית –

תפארת ישראל כלכלת שבת כללי ל"ט מלאכות אות ז הבורר

נראה לי דבהנך דלאו אוכלא אין חלוק בין בורר היפות מתוך הרעות או איפכא, דהרי בחביתא התם כתב רש"י דחייב משום בורר כשבורר הצרורות מתוך האבק הדק דהיינו הפסולת מתוך היפות, ובחילתא התם פירש רש"י שבורר הנטיעות היפות מתוך הרעות, שמע מינה דבשניהן חייב

כלומר, כל ההיתר של ברירת אוכל מתוך פסולת היא רק ביחס למאכלים. מה שאינו אוכל, אין בו היתר של ברירת אוכל מפסולת.
יש בכך נפקא מינה גדולה מאוד. לפי דבריו, אין היתר לבורר ספר שרוצה ללמוד בו מבין ספרים. או את הכלי שרוצה להשתמש בו מתוך ערימת סכו"מ (בהנחה שיש בהם איסור בורר)!
הרב עובדיה מציע פשט שונה בדברי רש"י –

שו"ת יביע אומר חלק ה - אורח חיים סימן לא אות ד

ולפי דבריו יוצא לנו חומרא גדולה כי נעל הדלת בפני הבורר כלי מתוך הכלים, דבכל גוונא יחשב לבורר. אך לפע"ד נראה פשוט שמכיון שכל שהוא דרך אכילה לא חשיב בורר, ולהכי שרי לבורר ביד אוכל מתוך פסולת לאלתר, הי"נ כל דבר שהוא לצורך השבת, הן ברירת כלים, הן ברירת בגדים, בכולהו מותר לבורר את הכלי שחפץ בו, ולא שייכא ברירה בהכי. ושאיני ההוא דעביד חלתא שלא הותרה מלאכתו כלל. ולא התירה התורה ברירה לעוברי עבירה

בתחילת הלימוד הבחנו בין ברירת האוכל לאוצר לבין הברירה בדרך אכילה. נראה שהנחת הלימוד הייתה שרק הפרדה מקצועית יותר, בעזרת כלי ולצורך שימוש עתידי, כלול באב המלאכה. ברירה ב"דרך אכילה" היא שימוש בחפץ, ואינה בגדר בורר כלל.

מדברי הרב עובדיה עולה שהתמונה שונה. בעצם מלאכת בורר היא בכל הפרדה בין אוכל ופסולת. אך ודאי שהקב"ה לא אסר לאכול בשבת. על כן חז"ל הבינו שאם זה נעשה בדרך אכילה, אין בכך איסור. את אותו הדבר ודאי שנאמר על סכו"מ ועל ספרים. אך כאשר מדובר בדברים שאין בהם צורך לשבת, אלא אדרבה, יש איסור בעשייתם בשבת, לכך לא עומד ההיתר המיוחד.

יש להדגיש את החידוש בדבר. החידוש הוא שבעצם גם ברירת אוכל ביד לשימוש מידי זו מלאכת בורר, אך מלאכה שמראש יש לה היתר מיוחד. זאת לעומת הבנתנו הקודמת, שההיתר מבוסס על כך שזו כלל לא מלאכת ברירה.